

**BÉKÉS MEGYE ISKOLÁI
AZ 1770/72. ÉVI ÖSSZEÍRÁS TÜKRÉBEN**

Az első Ratio Educationis életbelépése előtt csupán öt-hat évtizeddel történt Békés vármegye újratelepítése. Ismeretesek e tájon a török harcok miatti elnéptelenedés, pusztítás, valamint a Rákóczi-féle szabadságharc szomorú következményei. Mégis, a 18. sz. első két-három évtizedében, több mint tucatnyi helységben sarjad újra az élet. A visszavándorlók és az új telepések szinte életfeltételeik biztosításával egyidőben szervezik gyermekeik tanítását. Általában az egyházak intézik az iskolaügyet. A katolikus, református, evangélikus „hitközségek a megtelepülés után nagyobbbrészt iskolákat is alapítottak”.¹ Ezekben kezdetben a lelkészek tanítanak. A legelső között felfogadott (1711), Vésztőn munkálkodó Pati Miklós, vagy a (Békés-) Szentandrásón tevékenykedő Liszokay János is „pap-tanító” megnevezéssel és kettős munkakörben dolgozik.²

Békés vármegyében e korszak úttörő iskolai munkát vállaló tanítói a következők: Békésen 1711-ben Kabai Dániel, Gyulán 1716-ban Sággy János, Csabán 1718-ban Matthiás Lőrinc, 1722-ben (az újabb települési hullám eredményeként) Szarvason Deutshenshmid Dániel, Szentandrásón Liszokay János, Berényben Grenercius János tanítók tevékenysége révén bontogatja szárnyait a művelődési élet. Egy évtizeddel később, 1731-ben Endrődön Zámbock István, Tótkomlóson pedig 1746-tól Mravik Péter az iskolai munka megalapozója.³ Békés vármegye oktatásügye (mennyiségi kiterjedését illetően) viszonylag gyorsan fejlődik. Ezt elsősorban a tanítók és az iskolába járó gyerekek számának gyarapodásából mérhetjük le. A községenkénti tanítóellátottság kettőre (néhol többre is) emelkedik a Ratio évtizedének elejére. Mindezt az 1770/72. évi összeírás (Conscriptio Ludi-Magistorum) adatai bizonyítják.

Az összeírás

Az összeírás kiterjedt az iskolai oktatás tartalmára, a tanulók adataira és a tanítók (iskolamesterek) számára, jövedelmére. *Fináczy* Ernő így fogalmazta meg az összeírás tartalmát: „Körrendelet ment széjjel a vármegyékhez, a szabad királyi városokhoz és kerületekhez s a megyés püspökökhöz, tudakolni az iskola-mesterek nevét és vallását, növendékeik számát és nevét, jövedelmeik minőségét és mennyiségét, s a fenntartókhoz

¹Vö. *Szentkereszty* Tivadar: Békés vármegye népoktatásának története. Békéscsaba, 1932. 10. és köv.

²Uo. 168.

³Uo. 50, 103–108, 59, 152–153, 76, 133, 85–86, 164–165.

való viszonyukat, tanításuk módját és anyagát⁴. Az országos összeírás zömmel 1770/71-ben történt.

A megyék többsége 1772-ben készítette el az összesítő jelentéseket. Ezek általában részletes és megbízható adatokat tartalmaztak egy-egy megye tanügyi helyzetéről.⁵ Az is igaz viszont, hogy szívesebben dolgozzák fel a könnyebben áttekinthető tanulói statisztikai adatokat, sorolják fel a javadalmazás mennyiségi tételeit, mint a szakszerűbb elemzést, elmélyültebb munkát igénylő tananyagot és oktatási módszert, vagy a tanítói ellátottság értékelését. Erre legfeljebb címszavakban utalnak a jelentések. A 43 vármegyére és 39 szabad királyi városra kiterjedő (Erdélyt nem érintő) felmérésből azonban mindössze 33 megye és 20 város összefoglaló jelentése maradt fenn.⁶ Ezek alapján 2845 elemi népiskolát számlált össze a kor szakértője. A hiányzó adatokat következtetéssel kiegészítve, a városi iskolákkal együtt, összesen mintegy 4000 iskolával számolhatunk,⁷ az országnak a felmérés hatálya alá eső akkori 8744 helységében.⁸

A szakirodalomban – Békés vármegye összesítő jelentéséről (1771–72) – ellentétes tartalmú közlések jelentek meg. Fináczy Ernő említ néhány adatot a már idézett (1899) kötetében. A megye népoktatásának egyik hivatott történetírója: *Szentkereszty Tivadar* (1932) viszont felpanaszolja: „Ennek az összeírásnak Békés vármegyére vonatkozó adatait – sajnos – nem sikerült megtalálnom, pedig azok élénk világot vehetnének Békés vármegye akkori tanügyi viszonyaira”⁹. A jelen tanulmány szerzője 1976-ban kísérletet tett az elveszettnek hitt összeírás felkutatására. A Békés megyei Levéltárban – Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai; 40/1772. sz. alatt – sikerült megtalálni a latin nyelvű összesítő jelentést.¹⁰ Az alábbiakban magyarra fordítva,¹¹ teljes terjedelemben közöljük eme Békés megyei összeírás becses forrásértékű szövegét.

A TEKINTETES BÉKÉS VÁRMEGYE ÖSSZEÍROTTJAI

Bevalljuk és elismerjük, hogy mi, a jótévő Királyi Rendelet értelmében a tanulóifjúság oktatását érintő néhány kérdésben, az illető év végén, Békés vármegyei vonatkozásban a következő eredményekre vezető vizsgálatot végeztük el:

⁴ *Fináczy Ernő*: A magyar közoktatás története Mária Terézia korában. Bp., 1899. I. 233.

⁵ Az utóbbi évek közlései közül a következőkre utalunk: a) *Sugár István*: Népiskolai oktatás Szolnok megyében 1771/72-ben. = *Jászkunság* 1972. 2. sz. 79–83. b) *Kotnyek István*: A zalai népoktatás az I. Ratio Educationis bevezetésekor. *Pedagógiai Szemle* 1977. sz. 1037–1045. c) *Sugár István*: Az elemi iskolai népoktatás Heves és Külső-Szolnok megyében 1770 és 1775 között. *Iskolatörténeti tanulmányok*. Eger, 1977. 79–92. – Valamint: A Sopron megyei tanítók jövedelmének községenkinti összeírása a járási szolgabírák által. Győr–Sopron Megyei Levéltár: 2. 165/1773. és 169/1773. sz. alatti gyűjtemény.

⁶ *Fináczy* i. m. 234–235.

⁷ Ez az adat megegyezik *Szekfü Gyula* összesítésével is. *Vö. Magyar Történet (A tizennyolcadik század)*. Bp. 1932. VI. 280.

⁸ *Vö. Fináczy* i. m. 236.

⁹ *Szentkereszty* i. m. 14–15.

¹⁰ Címe: *Infrascripti Inklyti Comitatus Békésiensis*. – Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai. 40/1772.

¹¹ *Magrócsy Gyula* főiskolai nyelvtanárnak a fordítást, illetve az abban való közreműködését köszönöm.

F ü z e s - G y a r m a t o n

tanító a református vallású *Bereczki Márton*, akit 1770. március 26-án tanítás céljából alkalmaztak. 82 saját vallású tanulója van. A tanítótól olvasást tanulnak. A legegyszerűbb módszerrel tanítja továbbá a névragozást és a névösszehasonlítást, nemkülönböztetve az igeragozást, az írást és a nyelvtant, a református vallás elemeit; kiemelten a katekizmust, a szentírást, a Dávid-zsoltárokat. Általános földrajzot is tanít. A helység lakosai a mindennapi ételmezt biztosítják számára; ezenfelül kap 25 pozsonyi mérő búzát és ugyanannyi árpát.

E településen a lányok tanítója a református *Méhes János*. 1766. április 17-én lépett szolgálatba. 64 saját vallású leánytanulója van. Őket a református vallás alapjaira, a Heidelbergi Kátéra, a szentírássra, a Dávid-zsoltárokra és olvasásra tanítja.

S z e g h a l m o n [Szeg-halom]

a református vallású *Kálmán János* a tanító. 1769. február 16-án alkalmazták. Saját vallású tanulóinak száma 89. A tanító névragozást, igeragozást, latin verselést, Szent Dávid zsoltárait és írást tanít. A helység lakosaitól ételmezt, 14 pozsonyi mérő búzát és ugyanannyi árpát kap.

E községben a leányokat a református vallású *Luka Sándor* tanítja. 1765. április 23-án alkalmazták. 65 saját vallású tanuló lányt tanít. A Heidelbergi Kátét, a szentírást, a vallás alapelemeit tanulják a gyerekek.

V é s z t ő n

tanító, a református vallású *Lázár Pál*. Tanítói alkalmazásának kezdete 1769. április 5. 68 saját vallású fiút tanít. A tanító minden eddiginél jobb módszerrel tanítja az olvasás, írás és számtan alapismereteit, nyelvtant, földrajzot, matematikát és a vallás alapjait. Munkájáért a lakóktól naponként ételmezt kap. Ezenkívül 16 pozsonyi mérő búza és ugyanannyi árpa a járandósága.

E településen a leányok tanítója a református vallású *Pákozdi Ferenc*. 1771-ben nyert tanítói alkalmazást. A református tanuló lányok száma 66. Az iskolában tanulják a kiskátét, a szentírást, a Dávid-zsoltárokat, a számtan alapelemeit és a tizparancsolatot.

K ö r ö s - L a d á n y b a n [K. Ladány]

Vágó Pál a tanító. Református vallású. 1770. március 22-én alkalmazták. Fiútanulóinak száma 72; egy kivétellel református vallásúak. Írást, igeragozást, kiskátét, szentírást, Dávid-zsoltárokat, számtant tanulnak. Ezért a tanító késpénzben 21 forintot kap, valamint 16 pozsonyi mérő búzát és ugyanannyi árpát. Egyes tanulók 2/8 mérő árpát adnak.

E helységben a református vallású *Bagdi István* a leányok tanítója. 71 leánytanulója (egy kivétellel) református. A vallás alapjait, a Heidelbergi Kátét, a Dávid-zsoltárokat tanulják.

K ö r ö s - T a r c s á n [K. Tarcsa]

Hüdged Mihály a tanító, aki református vallású. 1771. március 12-én kezdte itt munkáját. 77 református tanulója van. A legegyszerűbb módszerekkel tanulják a gyermekek az olvasást, az igeragozást, a vallás elemeit, a szentírást, az újtestamentumot, a Dávid-zsoltárokat és a szentírást.

K o m l ó s o n

a kántori tisztséget, és egyúttal az összes ágostai hitvallású gyermekek tanítói teendőjét *Tomka Mihály* látja el. 1759-ben alkalmazták. 150 fiútanulóját a betűk ismertetésére, olvasására, írásra, a kátéra, történelemre, névragozásra, igeragozásra és számtanra tanítja. A település lakosságának kétharmadától

részesül ellátásban. Az egész házzal rendelkező lakos 1/2 pozsonyi mérő búzát, a többi 1/4 mérőnyit ad. Kézpénzben az egyházközségtől 14 forintot. 2 szekér fát és 3 szekér szénát kap kiegészítésül.

Ugyanott *Vagner Péter* az összes ágostai hitvallású leány tanítója. 120 leányt tanít a betűk felismerésére, olvasásra, betűvetésre, énekelni, beszédgyakorlatokra, a lutheri káté magyarázatára, bibliai történetekre. Fenntartására az egyházközségtől kézpénzben 25 forintot, valamint 40 pozsonyi mérő búzát, egy szekér szénát és egy szekér fát kap.

O r o s h á z á n

az ágostai hitvallású *Antal János* a tanító. 1771-ben lépett szolgálatba. 108 saját vallású fiútanulóját olvasásra, írásra, a kátéra, a vallás alkalmazására, számtanra, névragozásra, igeragozásra oktatja. Kézpénzben 26 forintot, ezenkívül 10 pozsonyi mérő búzát, 3 szekér fát és 4 szekér szénát kap. A földesúr telkén lakik, ingyen.

Ugyanott *Vitéz Mihály* az ágostai hitvallású leányok tanítója. 1759-ben alkalmazták. 142 leányt tanít a lutheri kátéra, bibliai történetekre, nemkülönbön a betűvetésre és számolásra. Ellátásaként 22 forintot, 30 pozsonyi mérő búzát kap, s a földesúr telkén ingyen lakik.

E településen *Lacsuy László* a legfiatalabb gyerekek tanítója. 1766-ban lépett szolgálatba. 120 ágostai hitvallású tanulóját olvasásra, betűvetésre, a szavak szerkesztésére, beszédre, írásra, a lutheri kátéra és történelemre oktatja. Ellátására kézpénzben 22 forintot kap, valamint 30 pozsonyi mérő búzát és a földesúr telkén ingyenes lakást.

Ö c s ö d ö n [Eöcsöd]

a református *Árva János* a helység tanítója, 1769-től kezdve. 90 református vallású fiútanulójának a betűk ismeretét, a vallás alapelemeit, a matematikát, nemkülönbön a latin beszéd alapismereteit adja át. Élelmezéséről a község gondoskodik. Tanulónként 1/2 pozsonyi mérő búzát és ugyanannyi árpát, kézpénzben pedig 34 forintot kap az egyházközségtől.

Ugyanezen a településen *Csatari Dániel* tanítja a református leányokat 1768-tól. 57 leánytanulója van, akiket a vallás alapjainak kérdéseire, a betűk, számok ismeretére, a szavak megszerkesztésére tanít. Évjáradékként a községtől 30 forintot, 20 pozsonyi mérő búzát és ugyanannyi árpát, ezenkívül egy-egy tanulótól 1/2 pozsonyi mérő búzát és ugyanannyi árpát kap.

S z e n t - A n d r á s o n [Sz: András]

a római katolikus fiúk és lányok tanítója *Dósa János*. 1771-ben alkalmazták. A mindkét nembeli, összes katolikus tanuló száma 48. Őket olvasásra, betűvetésre, írásra, katekizmusra és a latin nyelv alapelemeire oktatja. Ezért saját maga fenntartására 3 szekér fát és 3 szekér szénát kap, valamint az egyházközségtől 6 pozsonyi mérő búza a javadalma.

Ugyanebben a helységben a református vallású fiúk és lányok tanítója *Kóródi István*. Alkalmazásának éve 1771. Az ő vezetése alatt álló mindkét nembeli református tanulók száma 51. Őket a betűvetéstől kezdve egészen a latin nyelv alapelemeiig oktatja. Ezenkívül tanítja a bibliai történeteket, az írást és vallástan alapjait. Munkájáért kézpénzben 20 forintot kap, valamint 20 pozsonyi mérő búzát és ugyanannyi árpát, ezenkívül az egyes tanulóktól fél pozsonyi mérő búzát.

S z a r v a s v á r o s á b a n

az evangélikus vallásra kereszteltek tanítói tevékenységét, valamint a kántori és orgonista szolgálatot 1770-ben *Molitorisz János* vállalja. Összesen 317 saját vallású tanulót számlál. Tanítja az olvasást, írást, a saját vallású kátét, szentírást, számtant és a latin nyelv alapjait. Ezért a tehetősebbek egy pozsonyi mérőt adnak, a kevésbé tehetősek 3/8-ot, a zsellérek pedig 1/4-et fizetnek. Továbbá az előkelőbb,

módosabb temetés után 5 garast, középszerű temetés esetén 4 garast, szegény ember temetésekor pedig 3 garast kap. Nemkülönb az ünnepeken való éneklésért, például húsvét, pünkösd és Szent Márton ünnepén énekpénzre jogosult. Ez készpénzben összesen 32 forintra rúg. Kap még 4 kocsi szénát és 3 szekér fát. Ez az összes járandósága az egyháztól. Az orgonista tisztség ellátásáért további 5 forint jár neki.

Ugyanott 1755-től a lányok oktatója *Melian György*. A 243 lányt a kátéra, olvasásra és a betűk ismeretére tanítja. Javadalmazása ugyanannyi, mint az előtte működő tanítóé.

E n d r ő d ő n

1771 óta, a római katolikus *Koncz Ignác* tanítja a római katolikus vallású fiúkat és lányokat. Számuk 70. Növendékeit a betűk ismeretére, olvasására, írásra, számtanra, beszédre és a római katolikus katekizmusra, a nagyobbakat továbbá latin mondásokra és nyelvtanra oktatja. Az egyházközségtől készpénzben 13 forintot, a temetések után járó pénzből 150 forintot kap. Az egyház telkén lakik.

G y o m á n [Gyóma]

A Debreceni Kollégiumból 1770-ben szerződötett, református vallású *Kabaj János* a tanító. 95 református fiútanulóját debreceni módszerrel oktatja a kátéra és a számtanra. Az egyházközség és a tanulók szülei felváltva gondoskodnak élelmezéséről.

Ugyanott a lányok tanítója *Bátorkézi József*, akit 1770-ben alkalmaztak. 80 református vallású tanulót oktat. Őket a betűk, számok ismeretére, vallása kátéjára és az énekekre tanítja. Élelmezéséről a tanulók szülei gondoskodnak. Járandósága még készpénzben 34 forint, továbbá 20 pozsonyi mérő búza és ugyanannyi árpa.

B e r é n y b e n

az ágostai hitvallású szlovákok tanítói teendőit, 1771-től, *Antony István* látja el. Mindkét nembeli 80 főnyi tanulóját, koruknak és értelmi fejlettségüknek megfelelően tanítják. A nagyobbakat a lutheri kátéra, történelemre, kézírásra, számtanra, a kisebbeket pedig a betűk ismeretére és olvasásra, valamint himnuszok éneklésére oktatja. Ellátásaként a tehetősebb szlovák nemzetiségűektől tanulónkiint 1/2 pozsonyi mérő búzát, a többiektől 1/4 mérőnyit kap. Temetések alkalmával az éneklésért további 20 forint illeti meg.

Ugyanott, az ágostai hitvallású német nemzetiségűek tanítója, *Fajko József*. Alkalmazása 1770-ben történt. Mindkét nembeli ágostai hitvallású 66 tanulóját, koruknak és értelmi fejlettségüknek megfelelően tanítja. A nagyobbakat a lutheri kátéra, bibliai történetekre, kézírásra és számtanra, a kisebbeket a betűk ismertetésére, a szavak szerkesztésére és olvasásra oktatja. Ellátására a német nemzetiségű lakosoktól 70 pozsonyi mérő gabonát, 3 szekér fát és 2 szekér szénát kap. Mint orgonista még 20 forintban, ezenkívül pedig temetési- és énekpénzben részesül.

Ugyanott, 1769-től a református vallású *Kőszegi Zsigmond* lát el tanítói teendőket. 48 tanulója van. Mindkét nembeli tanulóit a betűk ismeretére, olvasásra, az idősebbeket pedig névragozásra és igeragozásra, számtanra és a kátéra oktatja. Javadalma a lakosoktól 20 pozsonyi mérő búza, ugyanannyi árpa, készpénzben 25 forint. Élelmezéséről a tanulók szülei gondoskodnak.

C s a b á n [Csába]

1766-tól a római katolikus *Major György* tanító oktat 2, olykor 3 római katolikus tanulót. Őket a betűk ismeretére, olvasásra, írásra, ezenkívül az elemi katekizmusra tanítja. Javadalmazásaképpen készpénzben 40 forintot, valamint 12 pozsonyi mérő gabonát kap s temetéspénz illeti meg.

Az ágostai hitvallású gyermekek tanítója, 1771 óta *Furdelyi János*. 160 ágostai hitvallású fiútanulóját a latin nyelv alapjaira, számtanra, a vallás elemeire, lutheri kátéra, bibliai történetekre,

imádságokra és énekekre oktatja. Javadalma 80 pozsonyi mérő búza. Kézpénzben 25 forintot kap, valamint 3 szekér fát és 3 szekér szénát s némi temetéspénzt.

Ugyanott *Kasziparidesz* (Casparides) *Sámuel* vállalja a kisebb gyermekek tanítását és az orgonista tisztséget, 1771-től kezdve. 160 fiútanulóját a betűk ismeretére, a szavak szerkesztésére, olvasására, szent beszédre és énekekre tanítja. Javadalma kézpénzben 25 forint, valamint 30 pozsonyi mérő búza, 3 szekér fa és 3 szekér széna természetben; továbbá kevés temetéspénz illeti meg. Születésnapokon, húsvétkor, pünkösdkor és Szent Márton ünnepén a szokásos éneklésért bizonyos terménynegyed jár neki.

Ugyanott az ágostai hitvallású lányok tanítója, 1763 óta, az ágostai hitvallású *Janovszky Mihály*. 250 leánytanulóját a betűk ismeretére, a szavak megszerkesztésére, olvasásra, a szláv olvasásra, bibliai történetekre, a kátéra, éneklésre és imádságokra tanítja. Javadalma: 50 pozsonyi mérő búza, a nevezetesebb ünnepnapokon való éneklésért 12 pozsonyi mérő gabona s kézpénzben 35 forint, továbbá 4 kocsi széna, 3 szekér fa, ezenkívül némi temetéspénz.

A vizsgálat anyagát pecséttel és aláírásukkal megerősítik: Gyulán, 1772. június 27-én Ribiczey Pál és Orbán Ignác

K é t e g y h á z á n [Kétegyháza]

a tanítói teendőket, 1767-től kezdve *Deák János* látja el. 17 fiútanulóját a román [oláh] nyelvre, olvasásra, írásra oktatja. Járandósága tanulónkint egy pozsonyi mérő búza, a közös föld terméséből 2/8 rész búza és ugyanannyi árpa, valamint 2 szekér széna.

M a g y a r G y u l a városában [Gyúla Hungarico]

a görögkeleti *Dehelán János* a tanító. Ugyanolyan vallású 14 fiút és leányt tanít a román [oláh] nyelvre, olvasásra és számtanra. Fizetsége 25 mérő gabona, minden tanuló után 4/8 rész árpa, valamint bizonyos temetés- és énekpénz.

Ugyanezen a területen, 1771-től kezdve, *Paksi János* látja el 40 református leány tanítását. Őket a nagy- és kiskátéra, szentírásra, történelemre, a Dávid-zsoltárokra, tízparancsolatra és a római számokra oktatja. Élmezéséről gondoskodnak. Főbb járandóságai: 8 pozsonyi mérő búza és tanulónkint 4/8 rész árpa.

B é k é s v á r o s b a n

1770-től, a református *Árvay Pál* tölti be a tanítói tisztséget. 214 református tanulóját egyszerű módszerrel oktatja névragozásra, igeragozásra, egyeztetésre, nyelvtanra, számtanra, földrajzra, Dávid-zsoltárokra, írásra, továbbá a vallás alapjaira, kátéra, az ó- és újtestamentum szent történeteire. A város lakosai biztosítják számára a mindennapi ételmet. Kap még 8 mérő búzát, tanulónkint 4/8 mérő árpát, valamint temetés- és énekpénzt.

Ebben a városban, 137 református vallású tanulóleány oktatását, 2 református tanító: *Váci Sámuel* és *Kölesdi István* látja el. Az előbbi 1764-ben, az utóbbi 1768-ban lépett szolgálatba. Mindketten a református vallás alapjaira, a kátéra, szentírásra, különböző imádságokra, a tízparancsolatra, számtanra és Dávid-zsoltárokra tanítanak. Mindketten egyformán kapnak 17 forintot, 12 mérő búzát, 8 szekér szénát, és tanulóleányonkint 4/8 rész árpát.

D o b o z o n

1768-tól, a református vallású *Biró György* végzi a tanítói teendőket. 35 református vallású tanulóját olvasásra, írásra, a református vallás alapjaira, kátéra, szentírásra, a Dávid-zsoltárokra oktatja. Javadalmazására 22 forintot, 24 mérő búzát és 16 mérő árpát fordítanak.

É településen 1770-től, a református vallású *Pusztai András* a református leánytanulók tanítója. A 30 leánytanulót a legegyszerűbb módszerrel tanítja olvasásra, beszédre és a Dávid-zsoltárokra. A helység lakosai 5 forintot, 18 mérő búzát és 12 mérő árpát adnak neki.

N é m e t G y u l a városában [Gyúla Germanico]

1760-tól, a katolikus vallású *Frölik János* a tanító. Katolikus fiú és leánytanulóinak száma 50. Őket írásra, olvasásra, számtanra, néhányukat zenére oktatja. Ezentúl mindnyájan szorgalmasan tanulják a katekizmust. Javadalma: 100 forint, 24 pozsonyi mérő búza, 6 mérő árpa és 10 szekér fa.

Ugyenebben a városban, 1769-től a katolikus vallású *Tóth József* a fent említett tanítóival együtt látja el az ifjúság oktatását. Ezért a vezető-tanítótól ellátást, készpénzben 15 forintot, a községtől pedig 15 forint hozzájárulást kap.

M a g y a r G y u l a városában [Gyúla Hungarico]

1745-től kezdve a római katolikus vallású *Petik Ambrus* látja el a tanítói, kántori és orgonista teendőket. Fiú- és leánytanulóinak száma 80. Egy kivételével katolikus vallásúak. Növendégeit a betűvetésre, olvasásra, nyelvtanra, számtanra és írásra tanítja. Ezenkívül minden gyermek tanulja a katekizmust és a keresztény életet. Ezért az egyházközségtől 15, az igen tisztelt D. bárónőtől 20, a várostól évenként 72 forintot, 24 pozsonyi mérő búzát, 6 szekér fát, 4 szekér szénát és 2 edény bort kap.

A fent említett iskolánál másik tanító, 1765-től, a katolikus vallású *Kalcsó Mihály*. Munkálkodásért a várostól készpénzben 15 forintot, a vezető-tanítótól pedig ellátást kap.

G y u l a v á r o s b a n [Gyúla]

1769-től kezdve tanító a református vallású *Imre Sámuel*. Református fiútanulóinak száma 44. 27 leánytanulója közül 24 református, 3 pedig görög katolikus vallású. Növendégei a Heidelbergi Káté előírásai szerint a vallás alapelemeit, ezenkívül a kis-kátét, az ó- és újtestamentumot, a Dávid-zsoltárokat, a tízparancsolatot, különböző imádságokat, az arab és a római számokat tanulják. A tanító ellátja a kántori teendőket is. Ezért az egyházközségtől 25 forintot kap. Javadalma: 20 mérő búza, 14 pozsonyi mérő árpa; emellett, tanulói után évenként 24 forint.

V á r i b a n

1762-től, a református vallású *Tabajdi Dániel* a tanító. Fiú- és leánytanulóinak száma 31. Valamennyien református vallásúak. Növendégeit olvasásra, beszédre, írásra, névragozásra, a vallás alapjaira, a kátéra, a szentírásra, a Dávid-zsoltárokra tanítja. Javadalmazása: a lakosoktól 10 forint, 12 pozsonyi mérő búza, ugyanannyi árpa; a tanulók szüleitől 4/8 rész árpa.

Almásy Dániel és
Hegritz Imre.

1772. április 30-án

Az összeírás tanulságai

Békés vármegye 1772. évi tanító- és iskolaellátottságát – a fentiek alapján – az 1. sz. kimutatásban foglaljuk össze.

Az 1771/72. évi összeírás idején a Békés vármegyében dolgozó tanítók alkalmazása 27 évre nyúlik vissza. A vármegyében ekkor összesen 44 tanító dolgozott. Munkaviszonyuk időtartamára alkalmazásuk évéből következtethetünk. Az 1745 és 1764 közötti 20 év alatt mindössze nyolc tanítót alkalmaztak, vagyis a felmérés idején is dolgozó tanítók 18,2 százalékát. 1767-től 1772-ig terjedő utolsó 7 évben viszont 34 főt, azaz a tanítói állomány 77,2 százalékát. Két tanító munkakezdésének időpontját nem jelzi a felmérés (4,6%). Különösen szembetűnő az összeírás elrendelését követő két év viszonylag nagy

1. kimutatás

A tanítók száma	A település		Összes tanító
	megnevezése	száma	
1 tanító	Köröstarcsa, Endrőd, Kétegyháza, Vári	4	4
2 tanító	Füzesgyarmat, Szeghalom, Vésztő, Körösladány, Komlós, Öcsöd, Szentandrás, Szarvas, Gyoma, Doboz	10	20
3 tanító	Orosháza, Berény, Békés	3	9
4 tanító	Csaba	1	4
5-6 tanító	—	—	—
7 tanító	Gyula	1	7

Tanítót tartó települések száma: 19 44

számú tanítóellátása (1770 = 8,1771 = 10). 14 helységben 18 tanító ezekben az években kezdi meg munkáját (40,8%). Ez a tény kétségtelenül a felmérés ösztönző hatása mellett bizonyít.

Az iskolával, tanítóval rendelkező települések száma Békés vármegyében, 1772-ben tehát 19. A községek (mezővárosok) többségében két tanító munkálkodik (10 = 53%). Egy tanító mindössze négy helységben (21%) található. Az egy- és kéttanítós települések (iskolák) száma együtt tehát 14 (azaz 74%), vagyis a vármegye községeinek mintegy háromnegyed részére jellemző. Két tanítót általában a tanulóifjúság nemek szerinti külön tanítása végett alkalmaznak, 3-7 tanítót a helység lakosságának vallási és nemzetiségi megoszlása miatt foglalkoztatnak. (Pl. Gyula, Békés, Csaba, Orosháza, Berény). A három, vagy több tanítót alkalmazó települések (5) aránya 26%. Békés vármegye tanító- és iskolaellátottsága tehát viszonylag jónak mondható. Ugyanezen országos összeírásban pl. a szomszédos Szolnok megyében 33, Csanád vármegyében 12, Borsodban 4, Máramaros megyében pedig csak 3 iskola, illetve tanító szerepel.

Az iskolába járó tanulókra vonatkozóan a megyei összeírás meglepően jó adatokkal szolgál. Az iskolát fenntartó 19 helységben általában magas – kétszáz körüli – az iskolás tanulók száma. Az ország egyes megyéiben ugyanakkor tucatszámra található „néptelen” iskolák (pl. Veszprém megye 12, Somogy 47 községében). Máshol igen kevés a tanulók száma. (A tízet sem éri el pl. Győr megye 12, Veszprém 32, Nógrád 60 iskolájában.) Heves megyében is nagyon ingadozó az iskolába járó gyermekek száma.¹²

¹²Pl. Gyöngyöshalmajon 390 gyermekkorban levő közül csupán tízet, Vámosgyörkön 246 közül nyolcat, Nádújfaluban 113 közül négyet, Mátraballán 209 közül nyolcat, Mátraderecskén pedig 177 közül pusztán hat tanulót talált a szolgabíró. Vö. *Sugár*: Az elemi népoktatás Heves és Külső-Szolnok megyében, 85.

Országszerte általános jelenség, hogy „a nép teljesen a gazdaság [mezei munka] számára foglalja le gyermekeit, s minden biztatás dacára nem küldi őket iskolába”. E kényszerű helyzet miatt „a jobbágyok barmok módjára [ad instar brutorum] nevelik gyermekeiket”¹³.

A Békés megyei *iskoláztatási helyzetkép* lényegesen jobb az országos átlagnál. A 2. sz. kimutatás ezt meggyőzően bizonyítja.

2. kimutatás

Település (Az „összesítés” szerint)	Az iskolás tanulók				Tanítójuk
	vallása (isk.)	fiú	lány	össz.	
Füzesgyarmat	ref.	82	64	146	Bereczki Mihály, Méhes János
Szeghalom	ref.	89	64	153	Kálmán János, Luka Sándor
Véztő	ref.	68	66	134	Lázár Pál, Pákozdi Ferenc
Körösladány	ref.	72	71	143	Vágó Pál, Bagdi István
Köröstarcsa	ref.	77	(?)	77	Hidgyed Mihály
Komlós (sz.)*	ág. h. ev.	150	120	270	Tomka Mihály, Vagner Péter
Orosháza	ág. h. ev.	108	142	250	Antal János Vitéz Mihály
Öcsöd	ág. h. ev. ref.	120 90	(?) 57	370 147	Lacsuy László Árva János, Csatari Dániel
Szentandrás	róm. kat.	48	51	99	Dósa János, Kóródi István
Szarvas város (sz.)	ág. h. ev.	317	243	560	Molitorisz János, Melian György
Endrőd	róm. kat.	70	(?)	70	Koncz Ignác
Gyoma	ref.	95	80	175	Kabaj János, Bátorkészi József
Berény (sz.)	ág. h. ev.	80	(?)	80	Antony István
(n.)	ág. h. ev. ref.	66 48	(?) (?)	66 48	Fajko József Kőszegi Zsigmond
Csaba	róm. kat.	3	(?)	3	Major György
(sz.)	ág. h. ev.	320	—	320	Furdelyi János Kasziparidesz Sámuel
(sz.)	ág. h. ev.	—	250	250	Janovszky Mihály

¹³ Vö. *Fináczy* i. m. 237.

2. kimutatás folytatása

Település (Az „összesítés” szerint)	Az iskolás tanulók				Tanítójuk
	vallása (isk.)	fiú	lány	össz.	
Kétegyháza (r.)	gör. kel.	17	(?)	17	Deák János
Magyar Gyula város (r.)	gör. kel.	14	(?)	14	Dehelán János Paksi János
	ref.	(?)	40	40	
Békés város	ref.	214	–	214	Árway Pál
Doboz	ref.	35	30	65	Biró György Pusztai András
Német Gyula város (n.)	róm. kat.	50	(?)	50	Frólik János, Tót József
Magyar Gyula város	róm. kat.	80	(?)	80	Petik Ambrus, Kalcso Mihály
Gyula város	ref.	44	27	71	Imre Sámuel
Vári	ref.	31	(?)	31	Tabajdi Dániel

*Nemzetiségi jelölés: szlovák, német, román. (sz., n., r.)

A conscriptio összesítő adatai szerint a 3831 iskolás gyermek 62 százaléka fiú, 38 százaléka lány. A lányok aránya – a korabeli állapotokhoz viszonyítva – jónak mondható. Az összeírás alapjául szolgáló 26 iskola átlaga 147 tanuló. (A fenntartó egyházközsegek szerinti felekezeti iskolamegoszlás: 13 ref., 6 ág. h. ev., 5 róm. kat., 2 gör. kel.) Egy tanítóra 95 tanuló, egy településre pedig 202 iskolás gyermek jut.¹⁴ A lányokat külön tanítják: Füzesgyarmat, Szeghalom, Vésztő, Körösladány, Komlós, Orosháza, Öcsöd, Szarvas, Gyoma, Csaba, Békés és Doboz iskoláiban.

Tanulságos következtetésre jutunk, ha az összes ifjúság és az iskolába járók arányát vetjük egybe. Ehhez segítségül szolgál az alábbi táblázat, amelyet a conscriptio mellékletének részbeni felhasználásával készítettünk.¹⁵ A kimutatás Békés megye kilenc településének becses és hiteles népesedési adatait tartalmazza.¹⁶ Az iskolába járók természetesen

¹⁴Ennél az átlagszámításnál levontuk az egyáltalán nem jellemző, s a települési körülményekből adódó három legkisebb adatot.

¹⁵A Békés megyei conscriptio melléklete tartalmazza a kimutatás idézett (és több demográfiai) adatát, összegezés nélkül. Címe: Spectat ad Diaecesim Magni-Varadiensem Comitatus Békésiensis Processus Csábensis. A kimutatás kiegészítő részét ennek alapján készítettük el. A kilenc település neve: Csaba, Berény, Gyoma, Endrőd, Szarvas város, Szentandrás, Öcsöd, Orosháza, Komlós. Sajnos, a megye többi településére vonatkozó népesedési adatok nem találhatók a jelzett iratanyagban.

¹⁶Az adatok megbízhatóságának, hitelességének aláhúzása végett említjük, hogy az összeírásban más tekintetben szereplő – pl. vallási megoszlás – számadatok azzal pontosan megegyeznek. Pl. katolikus felnőtt 1393, 15 éven aluli 1146, összesen: 2539 fő; a nem katolikusok azonos sorrendű

csakis a 15 éven aluliak közül kerülhettek ki. A fenti települések iskolába járó gyermekeinek aránya a következőképpen viszonyul a 15 éven aluli népességéhez:

Megnevezés	fiú	leány	összesen
15 éven aluliak	4494	4642	9136
iskolába jár	1515	943	2458
Százalékban:	34	20	27

Békés vármegye 15 éven aluli ifjúságának tehát 27 százaléka járt 1772-ben iskolába. Megállapításunk ugyan nem az egész megye, hanem csak kilenc település 13 iskolájának – vagyis a felének (!) – adataira épül. Mégis nagyobb kockázat nélkül általánosítható. Annál is inkább, mert a jelzett 13 iskola tanulólétszáma az összes megyeinek 64 százaléka (!), vagyis csaknem kétharmada.

Lényeges értékelési-viszonyítási körülmény továbbá, hogy – tárgyilagosságra törekedvén – mi az összes 15 éven aluliakhoz hasonlítottuk az iskolába járók számát. Holott csak az egyetlen lehetséges objektív mérés miatt tettük ezt. Ugyanis megközelítőleg sem tekinthető valamiféle tankötelezettségi korhatárnak a 15 év abban az időben. Az összeírásban a tanulók korára vonatkozóan csak a következő megkülönböztetést találjuk: „kisebbségek, nagyobbak”. Közlebbi tényanyag hiányában, a fentiekre épülő jogos hipotézissel mégis azt mondhatnánk, hogy ha a 15 alsó korosztályból arányosan csak hat év létszámát vennénk alapul (ez pedig 6355 gyermek) s ehhez viszonyítanánk az iskolás tanulók (2458) számát, akkor a fenti iskolákban a számításba vehető gyermekek 66 százaléka tanult. Természetesen akkori értelemben, vagyis csupán néhány őszi és téli hónapban, sok hiánnyal. Az országos, kb. 25 százalékos iskolázathoz viszonyítva a – rendelkezésünkre álló adatok alapján vázolt – Békés megyei helyzetkép tehát lényegesen jobbnak mondható. Még akkor is, ha átlagosan nem érte el mindenütt az iskolások száma az azonos korúak kétharmados arányát.

A tananyag összefoglaló áttekintése. Az összeírás minden iskola és tanító vonatkozásban érinti a tanított tárgyakat. A tanyanyagot azonban nem részletezi. Felsorolja a tanított nagyobb tárgyköröket (tantárgyakat). Miként országszerte, Békés megyében is, alsófokú népiskolákban folyik a tanítás. A tartalmi munka szempontjából azonban ezek nem egységesekek. Motiválja anyagukat a felekezeti és a nemzetiségi hovatartozás, illetve a nemek szerinti elkülönülés – mely, mint már említettük, Békés megyében meglehetősen differenciált volt. Meghatározó továbbá a tanítók felkészültségének színvonala. Ennek megfelelően az alsófokú oktatás három szintkülönbségre tagozódik. A legalsóbb fokon

adatai: 10 679, 7892, összesen: 18 571; a „szakadárak”: 274, 417, összesen: 691 fő. Mindösszesen: 12 346 + 9455 = 21 801 fő. Érdekes módon külön nem részletezték a szolgák (Servi et Ancilla) vallási hovatartozását, hanem együtt: 986 főben tüntették fel számukat. Az utóbbi végösszeg és a szolgák száma összesen: 22 787 fő. A számadatok az 1771/72. évi conscriptio komolyságát, hitelességét és adatainak meglepő pontosságát bizonyítják. – Vö. *Békési Élet* 1978. 1. sz. 17. sköv.

általában csak olvasást és a vallástan alapjait tanítják. A legtöbb alsófokú népiskolában (melyek az előzőeknél már magasabb színvonalon oktatnak) az olvasás mellett írást, néhol pedig számtant is tanítanak. A népiskolák magasabb fokán (főként a mezővárosokban) az előzőeken túl még a grammatika elemei is szerepelnek a tananyagban. (Ez főként a latin nyelv alapjait jelentette; *declinatio, comparatio, conjugatio*.) Ezek az ún. „deákos iskolák”.

Áttekintve Békés megye iskoláinak a Ratio Educationis előtti tanítási anyagát, a fenti kategorizálás szempontjából a következő megállapításra jutunk. Csak olvasást és vallástant tanító, vagyis legalsófokú szinten álló iskolát Békés megyében nem mutat ki az összeírás. Tipikus alsófokú népiskolai oktatást lát el 14 iskola (54%). Tárgyai: olvasás, írás, számtan és természetesen „saját vallású” hittan. Az egyes iskolák azonban szinte minden esetben különböznek egymástól. Még az azonos tárgyakat is másként tanítják, a tanító hozzáértésétől függően. De változik az elemi ismeretek struktúrája is. Pl. Berényben még történelmet, Csabán „szláv olvasást”, Gyulán zenét is tanítanak. A dobozi iskolában viszont nincs számtantanítás.

A megye 12 iskolájában (46%) a fentieknél fejlettebb szinten folyt a munka. Ezt főleg a grammatika tanítása jellemzi – az olvasás, írás, számtan és vallástani ismeretek átadása mellett. A különbözőség ezen a fokon is megtalálható. Egyes iskolákban további tantárgyak alapjait is tanítják. Pl. Békésen és Vésztőn földrajzot, Komlóson történelmet. Szentandráson és Váriban ugyanakkor nem tanítanak számtant. A lányok művelődésével szemben támasztott követelmények Békés megyében lényegesen alacsonyabbak. Ahol önállóan folyt a lányok tanítása (12 település), ott általában csak olvasás, vallástan és egyházi ének szerepel a tantárgyak között. Eltérés tapasztalható Vésztő, Orosháza, Öcsöd és Gyoma leányiskoláiban (osztályaiban), ahol számtannal, Gyulán pedig történelemmel egészül ki a leánytanulók tananyaga.

A tanítás módszerére vonatkozó utalás, sajnos, még az országos félmérésben is alig található. A szakíró így foglalja össze a conscriptio metodikai tapasztalatait: „A tanítás túlnyomóan patriarchális lehetett, biztos módszeres elvek nélkül, amelyeknek elsajátítására alig nyílt alkalom”¹⁷. A Békés megyei összesítés alapján is csak sejteni lehet az iskolában használatos módszereket. Ilyen jellegtelen megfogalmazásokkal találkozhatunk: „a legegyszerűbb” (Doboz, Tarcsa), „egyszerű” (Békés, Füzesgyarmat) módszerrel tanít az iskolamester. A vésztői anyag „minden eddiginél jobb módszert”, Gyomán „debreceni módszerrel” – azaz földrajz, térképpel – folyik a tanítás.¹⁸ Bizonyos, hogy az e téren is igen fogyatékosan képzett, vagy képzetlen tanító leleményessége – ösztönös átadási képessége, utánzás, verbalizmus és a helyi adottságok (roppant zsúfoltság) lehetősége –

¹⁷ Vö. *Fináczy* i. m. 255.

¹⁸ Az ún. „debreceni módszerről” még kiegészítésképpen megjegyezzük, hogy az a reformátusok nagyobb iskoláiban nyer teret először. A földrajzot pl. Lisznai Pál debreceni professzor már 1680 körül térkép felhasználásával tanítja. Ezzel a módszerrel Hollandiában ismerkedett meg. „Az 1770. évi debreceni Methodus szerint, melyben Maróthinak 1740-ben és 1741-ben a városi tanács elé terjesztett javaslatai megvalósultak, a deklinisták osztályától kezdve az orátorok osztályáig kellett tanítani e tárgyat”. Vö. *Fináczy* Ernő: Az újkori nevelés története (1600–1800). Bp., 1927. 317–318. old.; továbbá *Imre* Sándor: Maróthi György iskolai reformtörékvései. Nevelés (Máramarosi Tanügy) XXV. évf. 1907/8. 131–137. és 167–174.

szabta meg az iskolai foglalkozás menetét. A korabeli megyei iskolák szükség tantermeire és egészségtelen voltára utal Tessedik szarvasi tapasztalata is: „Molitorisz János, az iskola rektora, ki hét élő gyermekét egyetlen szobában nevelte, míg a másikban tanítania kellett”¹⁹. Az elemi népiskolába két-három-négy évig jártak a gyerekek. A rövid szorgalmi időben délelőtt és délután is folyt a tanítás.

A tanítók javadalmazása. A tanítók szerény évi jövedelmének mennyisége és formája szinte személyenként különbözött. Általában a természetbeni juttatás dominál. A Békés megyei tanítók alig több mint felének fizettek – jövedelemkiegészítésképpen – kisebb-nagyobb összegű készpénzt. Búzát viszont 29 tanító kap. Ennek mennyisége 6–8 pozsonyi mérőtől 70–80 mérőig terjed. (Egy pozsonyi mérő búza pénzbeni értéke 50 krajcár, azaz 0,5 forint, súlya kb. 46 kg.) Legtöbb búzát Csaba (80 m), Berény (70 m) és Komlós (40 m) adott tanítójának. Rendszerint árpával együtt határozták meg a járandóságot. Ez utóbbi termény azonban nem mindig kapcsolódott a búzaporcióhoz. Mindössze 13 tanító kapott árpát. Mennyisége hozzávetőlegesen a fele a búzáénak, s mintegy 10–20 pozsonyi mérőt tett ki. (Ennek korabeli ára mérőnként 25 krajcár.)

Gyakori természetes juttatás volt a – Békés megyében annyira értékes – tűzifa és széna. Fát 11 tanító kapott, 1–3 szekérrel. (Egy szekér értéke 1 frt.) Kivétel Gyula, ahol Frölik János javadalmazásához 10 szekér fa is tartozott. Szekérszámba mért széna (1 frt) is gyakran (13 tanítónál) szerepel az accidentiák rendszerében. Helységenként 1–8 szekér között változik. (4 szekérrel adott Orosháza, Csaba, Szarvas, 8 szekérrel Békés.) Kilenc tanító részesült folyamatosan napi élelmezési ellátásban: Füzesgyarmat, Szeghalom, Gyoma (2), Öcsöd, Berény, Gyula (2), Békés helységekben. Négyen ingyenes szolgálati lakást is kaptak: Orosháza (3), Endrőd.

Figyelemre méltó jelenség a kiegészítő járandóság pénzbeni rögzítése. Békés megyében 25 tanító (56%) részesült öt forinttól százig terjedő fizetésben – a polgárosuló gazdasági-társadalmi igényeknek megfelelően. A fixum átlagos összege alacsony, 20–30–40 forint között változik. A széles skálán mozgó aránytalanságokra jellemző, hogy a megyében egy tanítónak fizetnek 10 forint alatti (Doboz) és kettőnek 40 frt feletti (Gyula) összeget. (10–20 frt közötti készpénzben 7, 20–30 közöttiben 11, 30–40 közöttiben 4 tanító részesült.) A távoli Zalában is 30–40 forintot;²⁰ Sopron megyében viszont általában ennek a kétszeresét kapják a tanítók.²¹

A javadalmazást csaknem mindenütt az egyházközség biztosítja; néhol ad kiegészítést a város. Elég gyakran kötelezik a szülőket is közvetlen természetbeni hozzájárulásra. Körösladányban például 2/8 mérő árpát, Gyulán, Békésen és Váriban 4/8 rész árpát, Öcsödön 1/2 pozsonyi mérő búzát és ugyanannyi árpát adnak a tanítónak az iskolás gyermekek szülei. Néhány helyen a család anyagi helyzetétől teszik függővé, illetve ennek nagyságához szabják a fizetséget. Komlóson pl. az egész házzal rendelkezők 1/2 mérő búzát, a féléházak vagy szegényebbek 1/4 mérőt fizetnek. Szarvason még differenciál-

¹⁹ Tessedik Sámuel: Szarvasi nevezetességek. . . Kiadja Nádor Jenő, Bp. 1938. 72.

²⁰ Vö. *Kotnyek* i. m. 1044.

²¹ Pl. Kapuvár 122 frt 15 kr, Laita–Pordány 75 frt 54 kr, Balf 90 frt, Medgyes 80 frt, Csorna 159 frt stb. Vö. A Sopron megyei tanítók jövedelmének községenkénti összeírása a járási szolgabírák által. = Győr–Sopron Megyei Levéltár: 2. 165/1773. sz. alatti anyag.

tabb a szülők hozzájárulása: „A tehetősebbek egy pozsonyi mérőt adnak, a kevésbé tehetősek 3/8-ot, a zsellérek pedig 1/4-et fizetnek”.²² Berényben „a tehetősebb szlovák nemzetiségűektől tanulónként 1/2 pozsonyi mérő búzát, a többiektől 1/4 mérőnyit kap” a tanító. Kétegyházán minden tanuló után egy p. m. búzát adnak a szülők a közös járandóság mellé.

Érdekes sajátosság, hogy a lányok tanítója általában kevesebb juttatásban részesül (pl. Komlós, Orosháza, Csaba stb.). Az egyházi kántori teendők ellátásáért, vagyis a templomi és temetési éneklésért, orgonálásért legtöbb helyen külön járandóságot (stola) kapnak. (Pl. Szarvás, Endrőd, Berény, Csaba, Gyula, Békés.) Ennek mértéke – a meghatározhatatlan értékű – alkalmyszerű juttatásoktól 150 forintig (Endrőd) terjed. Szarvason pl. Molitorisz János, a módosabb gazda temetése után 5 garast, közepszerű temetés esetén négyet, szegény ember temetésekor pedig 3 garast kap. Az ünnepeken való éneklést 32 forinttal, az orgonálást pedig 5 frt-tal honorálják. A kántorizálás pénzbeni dotációja általában 20–30 forintra rügött (Berény, Csaba, Gyula).

Békés megye viszonylag jobban fizetett tanítói (összes járandóságát forintra átszámolva) a következők: Koncz Ignác (Endrőd) kb. 163. frt, Molitorisz János (Szarvas) kb. 157 frt, Petik Ambrus (Gyula) kb. 129 frt és „két edény bor”, Frőlik János (Gyula) kb. 125 frt, Janovszky Mihály (Csaba) 95 frt összesített jövedelemmel. A tanítók egyes járandósága vásárlóértékének érzékeltetésére idézzük, Tessediknek, a felmérést megelőző négy évvel korábban készített árjegyzékéből a következőket: Háta- vagy kocsis ló 22 frt, tehén 13, hízó 10 frt, egy béres évi bére kb. 20 frt, jobb parasztház 100–200 frt, egy mázsa gyapjú (= 50 kg) 7 frt értékű.²³

Az átlagos tanítói fizetés Békés megyében – a példaként említett jobbaknak a felét sem éri el (!), vagyis – kb. évi 40–50 forintra rügött. A rendszerint nagycsaládos tanítók létfenntartását is alig fedezte. Meg kell még jegyeznünk, hogy szerény járandóságát is csak ritkán kapta meg a tanító a kikötött értékben és időben. Voltak igen szánalmas megállapodások is. Pl. Lázár Pál (Vésztő) 16 frt és napi ellátás, Kalcsó Mihály (Gyula) 15 frt és ellátás. Tót József (Gyula), Dósa János (Szentandrás), Kálmán János (Szeghalom) és még sokan mások hasonlóképpen a létminimum alatt tengették életüket. Az ilyen méltatlan anyagi körülmények között vergődő tanítók rendszerezítették a szülőktől kért megalázó ajándékozást, a névnap, lakodalmi rigmusok mondását – vendéglátás reményében.

A Békés megyei tanítók javadalmazása is igazolja a kor országos értékelését, miszerint: „Voltak jövedelmező állomások (tanítói állások) is, de a nagy többség alig adta meg a létfenntartás eszközeit”.²⁴ A Ratio Educationis megjelenése előtt tehát ilyen állapotban találtatott Békés megye oktatásügye. Mint tudjuk, lényegesebb változás a Ratio megjelenése következtében sem alakult ki. Ezzel magyarázható Tessedik Sámuelnek a Ratio Educationis kora iskolaügyét illető éles bírálata,²⁵ valamint a polgári irányú kibontakozás gyakorlati útját egyengető pedagógiai reformtevékenysége.²⁶

²² Vö. A Conscriptio Szarvasra vonatkozó leírása („in oppido Szarvas”) 7–8. old.

²³ Tessedik i. m. 45–46.

²⁴ Fináczy: A magyar közoktatás története, 241.

²⁵ Vö. Tóth Lajos: A Ratio Educationis hatása Tessedik Sámuel pedagógiai reformtevékenységére. Pedagógiai Szemle 1977. 1015–1027.

²⁶ Vö. Tóth Lajos: Tessedik Sámuel pedagógiai reformtevékenysége. Szarvas, 1977. (Kandidátusi értekezés, kézirat.) MTA Kézirattára.